

УДК 159.923.2:347.96(043.3)

Професійне мислення юриста у вимірі когнітивного стилю поле залежність/поленезалежність

У статті розглядається питання зв'язку полезалежності/поленезалежності та мислительних процесів юриста під час здійснення його професійної діяльності. Наводиться опис взаємозв'язку індивідуального когнітивного стилю особистості із мотиваційною сферою.. Аналізуються деякі особливості пізнавальних процесів в контексті апперцептивного досвіду особистості.

Ключові слова: полезалежність, поленезалежність, індивідуальний когнітивний стиль, апперцепція, мислення юриста.

В этой статье рассматривается вопрос связи полезависимости/поленезависимости и мыслительных процессов юриста во время осуществления его профессиональной деятельности. Приводится описание взаимосвязи индивидуального когнитивного стиля личности с мотивационной сферой. Анализируются некоторые особенности познавательных процессов в контексте апперцептивного опыта личности.

Ключевые слова: полезависимость, поленезависимость, индивидуальный когнитивный стиль, апперцепция, мышление юриста.

This article deals with the question of relation of field dependence/field independence and thinking processes of the lawyer in the course of performing his professional activity. The interconnections between individual cognitive personality style and motivation sphere as a prerequisites of the formation of optative thinking models in legal work are described. Some peculiarities of cognitive processes in the context of personality apperceptive experience are analyzed.

Key words: field dependence, field independence, individual cognitive style, apperception, thinking of a lawyer.

Поняття полезалежності/полenezалежності в психології вперше було запропоновано Германом Уіткіном та розвинуте пізніше його послідовниками Г. А. Дайком (H. A. Dyk), Р. Б. Фатерсоном (R. B. Faterson), Г. Ф. Гуденафом (H.F. Goodenough), Д. Р. Карпом (D.R. Karp) та ін. Серед вітчизняних дослідників, які займалися вивченням названого поняття, слід назвати О.Б. Напрасну, Ю.Л. Трофімова, К. Кравець, В.Н. Дружиніна, О.М. Холодну та ін. Щоправда, вітчизняні психологи-науковці здебільшого притримуються думки, що полезалежність/полenezалежність є (домінуючою) складовою індивідуального когнітивного стилю особистості, в той час як зарубіжні психологи пояснюють цей термін як власне певний особистісний стиль [1, с. 361] зокрема і навчальний [2]. Також зустрічаються визначення полезалежності/полenezалежності як певного виміру інформаційної автономії від поля [3; 5, с. 122]

К. Кравець характеризує фактор полезалежності/полenezалежності як «ступінь свободи від зовнішніх референтів» [5, с. 122]. При цьому, посилаючись на позицію С.Л. Рубінштейна, дослідниця зазначає, що при ухваленні певного рішення людина надає перевагу орієнтуванню на власний досвід в порівнянні із зовнішніми орієнтирами, хоча і ступінь такої орієнтації в кожного різний. Чим менший ступінь такої орієнтації, тим більше полезалежною є людина.

Попри те, що наукові концепції про полезалежність/полenezалежність розвиваються в психології з 30-х років минулого сторіччя, згадане поняття як фактор впливу на мислення юриста в процесі його професійної діяльності не досліджувалося взагалі.

Ю.Л. Трофімов та О.Б. Напрасна вказують на прямий зв'язок між полезалежністю/полenezалежністю та сприйняттям, мисленням, формуванням міжособистісних стосунків [6, с. 3]. Даний фактор впливає на поведінку людини, починаючи зі сприйняття інформації, її осмислення та аналізу, - завершуючи діями, вчиненими в результаті певних мислинневих операцій; залежність від поля також обумовлює здатність особи до налагодження стосунків на рівні «суб'єкт-суб'єкт». В наших попередніх публікаціях та роботах інших дослідників [7;8;9] вже вказувалося на важливість для юриста-практика вміння швидко та адекватно

реагувати на інформацію, яку повідомляє клієнт; на здатність відмежувати суттєве без значних затрат уваги та часу на другорядні деталі розповіді; на вміння поєднати різні частини фабули справи і синтезувати їх у цілісну «картину». Разом з тим, нарівні з перерахованими вміннями, юрист повинен володіти достатньою комунікабельністю, проникливістю, здатністю налагодити довірчі стосунки з клієнтом і т.п. У протилежному випадку, існує ризик того, що клієнт через побоювання чи звичайну неприхильність до юриста або ж не повідомить усієї необхідної інформації (що може призвести до зайвих затрат зусиль з боку юриста, а отже – і до затягування справи чи навіть негативного її вирішення), або ж звернеться до іншого фахівця (що вплине як на репутацію юриста, так і на його економічне становище). Таким чином, очевидно існує необхідність подальшого дослідження ролі та впливу полезалежності/полenezалежності на апперцептивну мислительну діяльність юриста.

Постає питання, який із двох протилежних полюсів є більш бажаним та прийнятним в юридичній діяльності. Щоб дати на нього відповідь, спробуємо узагальнити наявні в науковій літературі характеристики залежних та незалежних від поля осіб (Табл. 1):

Таблиця 1.

Деякі характерні риси полезалежних та полenezалежних осіб

Полезалежні особистості	Полenezалежні особистості
Вищий рівень соціальної орієнтованості та здатність реагувати на інтерперсональні сигнали [10]	Краща здатність до навчання за дистанційними освітніми програмами (дані студентського дослідження Гонконгського університету)
Асоціюється з екстравертністю особистості [3]	Асоціюється з інтровертністю особистості [3]
Товариськість, життєрадісність, залежність від групи (прагнення отримати підтримку від оточуючих) [5, с. 122; 6, с. 4]	Вищий рівень точності при наочному впізнаванні;
Вища чутливість до соціального	Краща орієнтованість на завдання [4]
	Прагнення зберегти свою току

<p>впливу;</p> <p>Здатність утримувати коротшу інтерперсональну дистанцію;</p> <p>Тактовність по відношенню до інших людей;</p> <p>Здатність отримати набагато більше інформації зі стандартного спілкування та асимілювати суперечливу інформацію;</p> <p>Стриманість у висловлюванні негативного ставлення до інших людей [6, с. 4]</p> <p>Переважання таких захисних механізмів як стримання та відмова;</p> <p>Соціальна компетентність [5, с. 123]</p>	<p>зору, орієнтування на власний досвід;¹</p> <p>Схильність до менш позитивного оцінювання оточуючих та себе;</p> <p>Схильність та здатність до лідерства [6, с. 4]</p> <p>Внутрішня мотивація як стимул до навчання;</p> <p>Активне перетворення пропонованої ситуації;</p> <p>Переважання таких захисних механізмів як ізоляція, інтелектуалізація та проекція;</p> <p>Інтелектуальна компетентність [5, с. 123]</p>
---	---

Дещо звужену характеристику наводить Роберт Вісс [2].

Позиція зарубіжних дослідників є досить категоричною та полягає у наданні переваги полнезалежності як адаптивній домінанті в сучасних умовах розвитку суспільства [1, с. 361; 3]. Проте, з однозначністю такого твердження досить важко погодитися, оскільки воно здається дещо одностороннім.

Зупинимося на цій проблемі детальніше саме в контексті юридичної діяльності.

Якщо припустити, що характеристики полнезалежності/полнезалежності - це трафарети, які ми приміряємо до моделей професійно-важливих якостей юриста, то неодмінно виявиться, що жоден з цих паттернів не задовольнятиме усі професійно-психологічні вимоги в юридичній сфері. До прикладу, юрист з

¹ Звідси можна зробити, хоча і узагальнений, але досить логічний висновок про те, що мислення полнезалежних осіб значною мірою залежить від апперцептивних процесів свідомості, в той час як полнезалежні люди схильні мислити під дією впливу зовнішніх факторів, ігноруючи певною мірою власні внутрішні когнітивні моделі.

високим показником полнезалежності навряд чи зможе легко та невимушено налагоджувати комунікацію як в колективі, так і при роботі з клієнтом; і навпаки, юрист із високим рівнем полезалежності, хоча і буде привітним, та матиме хороші стосунки з клієнтом, може виявитися нездатним до належної аналітичності при опрацюванні справи, виокремленні деталей тощо. З іншого боку, полнезалежному фахівцеві, згідно з характеристиками наведеними Трофімовим та Напрасною, набагато важче, ніж полезалежній особі, співставити суперечності в отриманій інформації (що в юридичній практиці трапляється досить часто), засвоїти великий обсяг інформації тощо. З наведених описів можна зробити висновок і про те, що полнезалежним людям притаманна певна формалізованість та «задерев'янілість» сприйняття - адже відомо, що внутрішні зміни відбуваються повільніше, ніж зміни у зовнішньому оточенні. Водночас, полезалежні люди є більш гнучкими та відкритими до перетворень, здатні краще пристосовуватися, йти на компроміс.

Тому звертають на себе увагу дослідження, у яких йдеться про те, що зниження крайніх проявів когнітивно-стильових особливостей, досягнення мобільності когнітивних стилів сприяють успішності діяльності.

К. Кравець стверджує, що когнітивний стиль є індивідуально-типовим набором (системою) якостей «щодо операційного складу процесів опрацювання інформації та діяльності». І, хоча когнітивний стиль не обумовлює успіху, він «визначає манеру діяльності, спосіб, шлях до мети». Іншими словами, когнітивний стиль обумовлює діяльність людини [11, с. 2]. Також, дослідники вказують на відносну стійкість індивідуального когнітивного стилю як, власне, і полезалежності/полнезалежності [1, с. 361]. А. В. Антонов вважає, що когнітивний стиль стабілізується надбанням структури особистості [12]. Таким чином, можна зробити висновок, що, впливаючи на формування особистості юриста, «прищеплюючи» йому необхідні професійні якості в процесі навчання, зокрема і практичного, можна стабілізувати його індивідуальний когнітивний стиль, який сприятиме підбору найкращих засобів та стилю поведінки в професійній діяльності. Доречно також згадати зауваження Г. Флетта про

нерозривну взаємодію мотиваційних та когнітивних факторів, при якій вплив і зміни є взаємообумовленими. Іншими словами, стимульована належним чином мотиваційна сфера юриста підсилить здатність та активність когнітивної, пізнавальної сфери – а отже і пришвидшить етапи процесу мислення.

Р.В. Каламаж, досліджуючи професійну Я-концепцію студентів-юристів, визначила когнітивні стилі складовою метакогнітивного рівня аналізу Я-концепції. Зокрема, вона вказує на те, що «аналіз індивідуальних відмінностей в характеристиці Я-концепції у контексті диференціації від навколишніх, чітко простежує зв'язок із когнітивним стилем полезалежність\полenezалежність. Збалансований підбір релевантних індивідуально-психологічним особливостям полenezалежних та полезалежних студентів форм та методів впливу сприяв розширенню їх професійної самосвідомості, кращому саморозумінню, зокрема стосовно суб'єктної чи об'єктної орієнтації в майбутній юридичній діяльності» [13, с. 38].

Вагомим видається зауваження Напрасної О.Б. щодо необхідності практичного втілення результатів дослідження когнітивних стилів особистості в контексті її набутого, уже наявного досвіду. Зокрема, дослідниця зазначає: «Важливо не лише визначити пізнавальні стилі та, зокрема, місце КС (*когнітивних стилів, авт.*) серед існуючих пізнавальних стилів, а створювати умови діяльності, зокрема, навчальної для більш повного прояву специфічних особливостей власного ментального досвіду особистості на основі взаємодії всіх рівнів стильової поведінки, що буде сприяти поширенню арсеналу способів пізнання та формуванню гнучких механізмів власної пізнавальної активності та надасть можливість особистості підвищити ефективність діяльності.» Про залежність внутрішніх когнітивних паттернів від попереднього досвіду пише і Г.Л. Флетт, посилаючись на наукові концепції схем та прототипів, розроблених та обґрунтованих у 80-их роках ХХ сторіччя такими дослідниками як Рош (1970) та Кантор і Мішель (1970) [1, с. 363].

Крім того, на полезалежність/полenezалежність чинять вплив і інші фактори, серед яких: візуально-просторове сприйняття, культурні розбіжності², особливості пам'яті (зокрема, короткострокової (робочої) пам'яті).

Отже, можемо зробити наступні висновки:

- Полезалежність/полenezалежність є показником інформаційної орієнтації особистості щодо поля сприйняття та об'єктів у ньому;

- Ступінь залежності від поля має безпосередній зв'язок із характером сприйняття, мисленням та поведінкою, зокрема і юриста, в його професійній діяльності;

- При підборі навчальних методик та програм для майбутніх юристів повинні бути враховані особливості як полезалежності, так і полenezалежності, оскільки різке домінування котрогось із цих факторів може негативно позначитися на якості виконання професійних обов'язків юристами;

- Полезалежність/полenezалежність є невід'ємною частиною індивідуального когнітивного стилю юриста. Відповідно, належне стимулювання мотиваційної сфери юриста підсилить здатність та активність когнітивної, пізнавальної сфери – а отже і пришвидшить етапи процесу мислення;

- Індивідуальний когнітивний стиль, як певний відносно заданий алгоритм поведінки, зокрема і в професійній діяльності юриста, нерозривно пов'язаний із попередньо набутим досвідом, як певним каталізатором рішень при сприйнятті нової інформації.

² Г. Уїткін та Дж. Беррі, проводячи дослідження в Онтаріанському університеті Королєви, виділили чотири основні культурні фактори, які безпосередньо впливають на полезалежність/полenezалежність особистості: екологічний та культурний фактори; прагнення до соціальної ідентичності; відносини на рівні «батьки-діти» та біологічний фактор (можливі генетичні розбіжності, що виникли в результаті адаптаційного відбору). Детальніше з цим дослідженням та іншими дослідженнями, а також їхніми результатами можна ознайомитися в книзі Гордона Л. Флетта, сс. 364-365.

Література:

1. Flett, Gordon L., (Gordon Leslie), 1957- Personality Theory and Research. Gordon L., Flett, 1st ed., - 686 p.
2. Robert Wyss, Field Independent/Dependent Learning Styles and L2 Acquisition. – ELT Newsletter, Article 102, June 2002. available at: <http://www.eltnewsletter.com/back/June2002/art1022002.htm>.
3. Witkin, H. A cognitive-style approach to cross-cultural research / H. Witkin // International Journal of Psychology. – 1967. – V. 2. – P. 233 – 250.
4. Shapiro, P. & Penrod, S. D. (1986. A meta-analysis of the facial identification literature. *Psychological Bulletin*, 100, 139. 156.
5. Кравець К. Стиль «полезалежність - полenezалежність» у психологічному вимірі/ К. Кравець // Соціальна психологія: український науковий журнал. – Київ, 2004. - №5. – С. 119 - 129.
6. Трофімов Ю.Л., Напрасна О.Б. Психологічні особливості системи ціннісних орієнтацій полезалежних/полenezалежних особистостей/ Ю.Л. Трофімов, О.Б.Напрасна // Практична психологія та соціальна робота : науково-практичний та освітньо-методичний журнал. – Київ, 2007. - №2. – С/ 3-11/
7. Самолюк В. Юридична практика: основи ефективного консультування / Василь Самолюк, Артем Філіп'єв, Дарія Зінчук. – Острого : Вид-во Національного університету "Острозька академія ", 2006 – 128 с.
8. Галай А.О. Основи юридичної клінічної практики [Текст] : навчально-метод. посібник / А. О. Галай [и др.] ; ред. А. О. Галай. - К. : Атіка, 2007. - 204 с.;
9. “Юридичні клініки в Україні”: роль, завдання та організаційно-правові засади: Посібник / За ред. М.В. Дулеби – К.: “МП Леся”, 2003. – 120 с.
10. Ruble, D. N. Nakamura, Task orientation versus social orientation in young children and their attention to relevant social cues. - С. Y., 1972.

11. Автореф. дис. канд. психол. наук: 19.00.01 / О.Б. Напрасна; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К., 2004. — 20 с.
12. Антонов А.В. Информация: восприятие и понимание. — Киев, 1988. — 182 с.
13. Р.В. Каламаж. Психологія формування професійної Я-концепції майбутніх юристів: Автореф. дис. докт. психол. наук: 19.00.07 /; Інст. психол. ім. Г.С. Костюка НАПН України. — К., 2010. — 45 с.